

УДК 631.3(051)''19''(477)

БЕІ
Роман Васильович,
канд. техн. наук,
ДНГСБ НААН
(м. Київ)

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ТЕХНІЧНІ ЖУРНАЛИ УКРАЇНИ у 20-30-х роках ХХ ст.

Розкрито закономірності появи у 20–30-х роках ХХ ст. в Україні технічних журналів сільськогосподарського спрямування. Наголошено на необхідності застосування періодичних джерел при дослідженні історії вітчизняної сільськогосподарської технічної наукової думки.

Раскрыто закономерности появления у 20–30-х годах ХХ ст. в Украине технических журналов сельскохозяйственного направления. Акцентируется внимание на необходимости использования периодических источников при исследовании истории отечественной сельскохозяйственной технической научной мысли.

The objective laus of the edition agricultural scientific and technical magazines in the 20–30-th years of the 20-th century are analyzed. The conclusion about necessity of using these periodicals at studying the history of the domestic agricultural technical ideas is made.

Історія сільськогосподарських періодичних видань 20–30-х років ХХ ст. охоплює в основному агрономічні часописи. Це доводиться зокрема результатами науково-бібліографічної роботи в Державній науковій сільськогосподарській бібліотеці Української академії аграрних наук. У 2002 р. вийшов друком науково-допоміжний ретроспективний покажчик-путівник «Періодичні видання з агрономії в Україні. 1918–1940» [1], де агрономічні часописи систематизовано за типами видань та за назвами видавців – різних сільськогосподарських установ та організацій. За допомогою вказаних у виданні шифрів можна замовити часописи у фондах ДНСГБ НААН.

Проблеми технічної тематики займали належне місце у галузевих періодичних виданнях. Представлені невеликою кількістю, ці журнали охоплювали широкий тематичний спектр проблем.

В історико-науковій літературі існує низка публікацій, присвячених історії технічної преси, де й знаходимо підтвердження актуальності вибраної теми. В них, в основному, розглядаються проблеми технічної періодики дожовтневого часу. Зокрема, Д. О. Ярошевич здійснив аналіз популярної сільськогосподарської преси Російської імперії [2]; дослідження К. Тараманової стосуються української технічної преси, що видавалася у Харкові в ХІХ – на початку ХХ ст. [3]; Е. Б. Платонова аналізує становлення та розвиток науково-технічних журналів в Україні [4]; Т. Хоменко аналізує проблеми сільськогосподарської техніки за матеріалами журналу «Машина в сільському господарстві» [5]; Н. Чайкою згадується галузева періодика як складова видавничої діяльності сільськогосподарських товариств Південно-Західного краю [6] та ін.

Створення спеціалізованих часописів, присвячених машинознавству та машинобудуванню, було продиктоване життєвими потребами. В часи післявоєнної розрухи, скрутного матеріального становища, при необхідності скорішого відродження господарства країни, науковців та інженерів в галузі сільськогосподарських машин було недостатньо. В УСРР в 20-х роках минулого століття гостро відчувався брак спеціалістів вищої кваліфікації, занепад машино-дослідної справи, відсутність належного забезпечення спеціалістами середньої кваліфікації, інженерів-машинознавців на заводах та розрив між науково-дослідними установами та заводами.

Тому поява галузевого часопису як об'єднуючого органу та засобу наукової комунікації стала вкрай необхідною. Ініціаторами виходу друком першого такого журналу були представники наукової громадськості. Вони згуртували вчених галузі сільськогосподарського машинознавства для вирішення поставленої проблеми. За тематичною направленістю перше видання мало науковий характер.

Прослідкуємо шлях створення часописів з даної галузі [див. рис. 1].

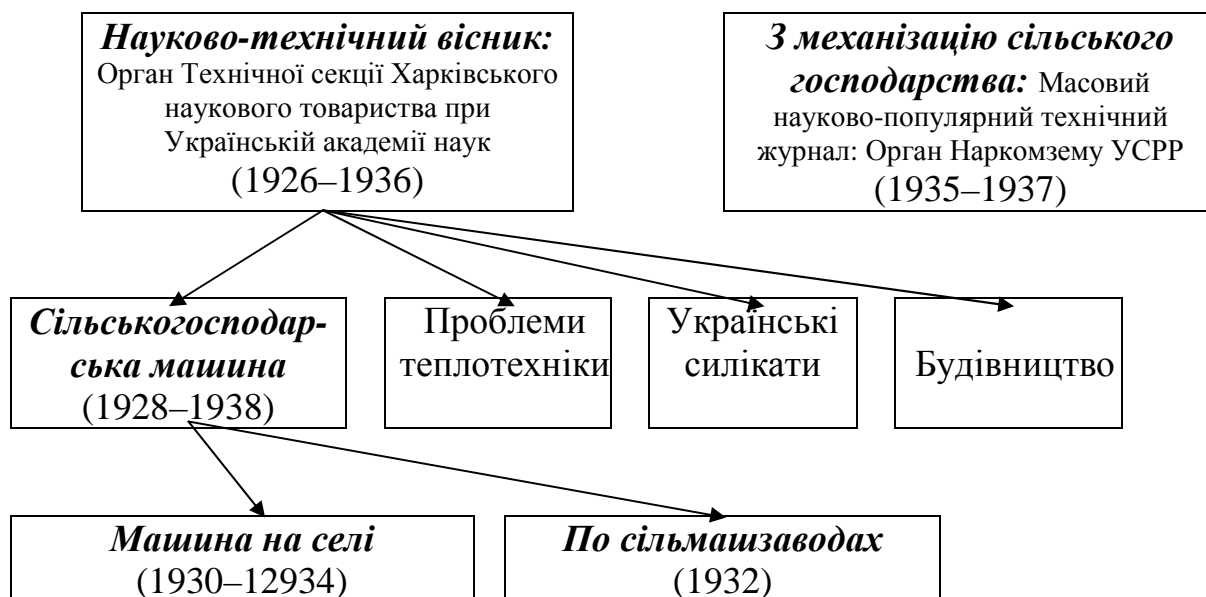

Рисунок 1. Формування системи аграрної технічної періодики 20–30 років ХХ ст.

А також для наочності у таблиці 1 наводимо бібліографічні описи цих видань, де можна простежити процес їх виходу за роками, як вони поширювались спочатку як додатки, поступово стаючи самостійними друкованими органами.

Таблиця 1.

Бібліографія сільськогосподарських технічних періодичних видань 20–30-х років ХХ ст.

№ п/п	Назва журналу
1	За механізацію сільського господарства : мас. наук.-попул. техн. журн. / Наркомзем УСРР. – К. : Держ. вид-во колгосп. і радгосп. л-ри УСРР, 1935–1937. 1935, № 1/2–7 ; 1936, № 1–12 ; 1937, № 1–6 В 1937 р. на № 6 вид. припинено.
3	Машина в сільському господарстві : двухнед. с.-х. и экон. журн. по вопр. машиноведения и машиноторговли. – К. : Изд-во Киев. т-ва зап. земств, 1918–1919. 1918, № 5/6–15/16 1919, № 3/4–5/8
4	Машина на селі / НКЗС України, ЦК ЛКСМУ та ВУК'у Спілки робітників МТС та наймитства. – Х. : ДВУ, 1930–1934. 1930, № 1–8/9. З № 1 Орган Укр. наук.-техн. т-ва та Укрсільмашу. Попул. дод. до наук. журн. «Сільськогосподарська машина». 1931, № 1–18/19. З № 1 щоміс. попул.-техн. журн. в галузі с.-г. машинознавства. Орган НКЗС України та Укр. Наук.-техн. т-ва. Держсільгоспвидав. З № 5 Орган НКЗС України, ЦК ЛКСМУ та ВУК'у Спілки робітників МТС та наймитства. З № 6 двотижневий. 1932, № 1/2–24 1933–1934 по 12 №№ на рік.

1	2
5	<p>По сільмашзаводах : вироб. дод. до наук.-техн. журн. «Сільськогосподарська машина». Видається за участю Укрбюро ІТС ВУК'у Спілки робітників с.-г. машинобуд-ва. – Х. : ОНТВ'у Машбудвидав, 1932. 1932, вип. 1</p>
6	<p>Сільськогосподарська машина : місячник / Укр. НДІ с.-г. машинобуд-ва Держ. тресту с.-г. машинобуд-ва «Укрсільмашу». – Х. : ОНТВУ Машбудвидав, 1928–1938.</p> <p>До 1928 р. виходив як розділ журн. «Науково-технічний вісник».</p> <p>1928–1932 по 12 №№ на рік. З 1928 р. Орган Секції механізації сіл. госп-ва Укр. наук.-техн. т-ва Видається за участю Наркомзему УРСР, Укртрестсільмашу та «Сіл. Господаря». З № 1/2 1929 р. Місячник Укр. н.-д. ін-ту с.-г. машинознавства та машинобуд-ва і Укр. наук. техн. т-ва. В 1930 р. має дод. «Машина населі», а в 1932 р. – «По сільмашзаводах». З № 1 1938 р. Вид-во ВРНГ УРСР. Техвидав.</p> <p>1933–1937 по 6 №№ на рік. З № 1 1933 р. Міс. Укр. н.-д. ін-ту с.-г. машинобуд-ва Держ. тресту с.-г. машинобуд-ва «Укрсільмаш». ОНТВУ–Машбудвидав. З № 1 1934 р. Держ.наук.-техн. вид-во України.</p> <p>1938 № 1. На цьому вид. припинено.</p>

Отже, у витоків технічних видань України 20–30-х років минулого століття на першому місці був «Науково-технічний вісник» (1926–1936) – орган Технічної секції Харківського наукового товариства при Українській академії наук. Спочатку він друкувався у харківському Державному видавництві України. У 1926–1930 роках читачі мали по 12 номерів на рік. Саме з цього видання в подальшому виокремилися вітчизняні журнали, присвячені проблемам сільськогосподарської техніки – спочатку як додатки, а потім як окремі самостійні видання. Так, починаючи з № 4/5 за 1926 р. «Науково-технічний вісник» виходить за окремими розділами (та окремими відбитками). Поряд з іншими знаходимо розділ «Сільськогосподарського машинознавства». З квітня 1927 р. за допомогою Сільськогосподарського Наукового Комітету України розділ «Сільськогосподарського машинознавства» розширився і вже мав назву «Сільсько-господарська машина» як місячник Українського НДІ машинобудівництва Державного тресту сільськогосподарського машинобудівництва «Укрсільмашу» також у Харкові, але вже у видавництві ОНТВУ Машбудвидав (1928–1938). Орган секції механізації сільського господарства Українського науково-технічного товариства (УНТТ). Видавався спочатку обсягом близько 4 друкованих аркушів (в подальшому збільшуючись до 8). У його виданні також брали участь Наркомзем УСРР, Укртрестсільмаш

та товариство «Сільський господар». З № 1/2 1929 р. стає місячником Українського НДІ сільськогосподарського машинознавства та машинобудівництва і УНТТ. З 1930 р. сам журнал вміщує переважною більшістю наукові статті, а для впровадження в життя наукових технічних розробок поруч з'являються його додатки – «Машина на селі», а в 1932 р. – «По сільмашзаводах». З № 1 1938 р. видання «Сільсько-господарської машини» здійснює ВРНГ УРСР «Техвидав». Протягом 1933–1937 років виходить по 6 номерів на рік. З № 1 за 1933 р. часопис знову стає місячником Українського НДІ сільськогосподарського машинобудівництва Державного тресту сільськогосподарського машинобудівництва «Укрсільмаш» (ОНТВУ «Машбудвидав»). З № 1 1934 р. видруковується у Державному науково-технічному видавництві України. Припинено діяльність на № 1 у 1938 р.

Журнал містив статті з таких важливих напрямів: теорія сільськогосподарських машин, сільськогосподарське машинобудівництво, новітні методи виробництва та раціоналізація, стандартизація та нормування, нові конструкції сільськогосподарських машин, економіка машинобудування, сільськогосподарське машинокористування, роботи машинодослідних станцій та організація машинодослідної справи, районування сільськогосподарського реманенту на Україні, політика, техніка і статистика машиноторгівлі та кредитна справа, мотокультура, будівництво тракторів та причіпного знаряддя до них в СРСР. Новини мотокультури, випробування тракторів, тракторопостачання в СРСР, новини науки і техніки, бібліографія, хроніка, огляд патентів. Редакція містилася у Харкові по вул. Пушкінській, 62. Склад редколегії був представлений знаними фахівцями свого часу. Характерним було те, що журнал редагували представники різних регіонів України: в Харкові – І. Василенко, інженер (ред.), члени колегії: інженери Небилицький, Земельс, П. Г. Герасименко, І. Л. Ковальський, агроном Л. Г. Поляков, А. Д. Ємельяненко, економіст Г. Я. Ільницький; члени колегії у Києві – проф. П. Вовк, інженер А. Василенко; в Одесі – проф. Д. В. Александров. Брати участь в організації роботи журналу «Сільсько-Господарська Машина»

згодилися майже всі науковці та технічні робітники, що працювали у цій царині.

Для дослідників історії науки і техніки значну цінність представляють унікальні матеріали зі становлення та розвитку навчальних та науково-дослідних сільськогосподарських технічних закладів і установ в Україні. Так, визначний вчений професор П. Вовк підкреслював, що лише в Україні справі дослідження сільськогосподарських машин надавалося більш агрономічного напрямку, з урахуванням врожаю рослин, як фактора для оцінки впливу тої чи іншої машини, або знаряддя на ґрунт та на розвиток рослин порівняно з постановкою справи, наприклад, московською школою на чолі з В. П. Горячкіним та Бюро сільськогосподарської механіки Вченого комітету колишнього Міністерства хліборобства, яка в своїй роботі додержувалася методів лабораторного й частково лабораторно-польового дослідження машин [7]. Становлення машинознавства та машинобудівництва в Україні проходило нелегким шляхом. У витоків стояв професор К. Г. Шіндлер. Вчений організував у 1901 р. перший осередок науково-дослідної роботи над сільськогосподарськими машинами в Україні – «Машиново-досвідну станцію Київського політехнічного інституту», що була розташована в 2 верстах від закладу в Грушках під Києвом. Далі були створені «Аджамівська машиново-досвідна станція департаменту хліборобства», «Якимівська філія Бюро сільськогосподарської механіки» (1912).

У досліджуваний період активно проводилися з'їзди та наради, які відігравали важливу роль дієвих чинників комунікації фахівців та науковців галузі. Тому в часописі обов'язково висвітлювалася робота цих галузевих громадських форумів. З найважливіших слід відмітити Наряду в справі сільськогосподарського машинознавства, машинобудівництва, машиновикористання та мотокультури, яка була скликана Наркомзем справ РСФРР 8–12 лютого 1927 р. у Ленінграді. На форумі приділялося недостатньо уваги суто науковим питанням, але з боку вирішення організаційних проблем зроблено чимало: утворено науково-технічне об'єднання працюючих у галузі

сільськогосподарського машинознавства та машинобудівництва – «Всесоюзну науково-технічну раду по механізації та індустріалізації сільського господарства» в складі 83 осіб, організаційне бюро в складі 41 особи та президію в складі: Голови – В. П. Горячкіна, його заступників: Гана, Розе, Строганова, Дебу та членів: Оборина, Головина, Балієва, Козьміна, Лисицина, Ісаковича, Богданова. Бюро взяло на себе надто благородні повноваження: представництво та захист інтересів «науково-дослідчої», «науково-досвідної», організаційно-технічної та економічної роботи в галузі механізації та індустріалізації сільського господарства СРСР [8].

Постійно подавалися новини сільськогосподарської техніки у Німеччині, що свідчить про тісний зв'язок із закордонним науковим світом.

Слід відмітити у подальшому формування тематичних напрямів окремих випусків журналу. Наприклад, щоб зосередити увагу наукових працівників та спеціалістів сільськогосподарської механіки на розв'язанні низки питань, що стосувалися певної групи сільськогосподарських машин або процесів механізації сільського господарства, редакція вирішує з № 3-4 за 1930 р. видати декілька випусків журналу, спеціально спрямованих на розв'язання цих проблем. Наступні числа було вирішено присвятити не менш актуальним проблемам: № 3-4 ґрунтообробним, переважно орним, машинам і № 5-6 – «прибиральним» машинам, зокрема комбайнам. Таким чином у № 3-4 якнайповніше висвітлювалися проблеми, у розв'язанні яких виявляв зацікавлення найпотужніший плужний завод СРСР – завод імені Жовтневої революції в Одесі, намагаючись залучити до співпраці науково-технічний персонал Українського НДІ сільськогосподарського машинобудівництва та машинознавства. Про високий науковий рівень свідчить те, що в кінці випусків вміщено тематичні бібліографічні списки вітчизняної і зарубіжної літератури з цих проблем.

Належний науковий рівень часопису й надалі підтверджується постійними ґрунтовними бібліографічними оглядами («Новини й бібліографія розділу сільськогосподарського машинобудівництва» (1927, № 2, с. 83–84),

«Огляд журналів із сільськогосподарського машинознавства» (1927, № 5-6, с. 247), «Бібліографія» (1927, № 10, с. 392) тощо).

Потреба отримати більше практичних порад реалізувалася згодом у виході друком окремого органу НКЗС України та Українського науково-технічного товариства – «*Машина на селі*» (1930–1934). Як зазначалося вище, часопис розпочинав свою діяльність як додаток до «*Сільськогосподарської машини*», але вже з № 2 виходить щомісячно самостійно як популярно-технічний журнал з галузі сільськогосподарського машинознавства. Він був націлений вміщувати кваліфіковані поради технічного характеру. Тому в ньому постійно друкувалися статті, присвячені невідкладним завданням механізації колгоспів та машино-тракторних станцій, оперативного забезпечення сільського господарства машинами. Належний рівень підтверджувався постійними бібліографічними блоками – річні «Реєстри літератури з галузі сільськогосподарського машинознавства, виданої в УСРР (За матеріалами Книжкової Палати)» [9]. Про тісний зв'язок журналу з установами та організаціями свідчить постійна рубрика – «Обмін досвідом. Повідомлення з місць». Рубрика «Хроніка» містила стислі тези про найвизначніші події агромеханічного життя.

Поряд з науково обґрунтованими матеріалами 20 – початку 30-х років ХХ ст., що є дійсно цінними джерелами, в яких є віддзеркалення подій, фактів, наукових досягнень, для дослідників вітчизняної історії науки і техніки представляють певний інтерес статті ще одного часопису, присвяченого сільськогосподарській техніці – «*За механізацію сільського господарства*» (1935–1937) – масового науково-популярного технічного журналу, органу Наркомзему УСРР, що видавався у Києві. Оскільки це був масовий часопис, що виходив в надмірно заідеологізованій країні, наповнення його змісту було пронизане політичними ідеями і гаслами, тому змістове наповнення статей потрібно ретельно аналізувати та критично осмислювати. Не випадково статті часопису повністю відповідали вимогам комуністичного виховання широких мас населення, партійного курсу, проголошеного на інтенсифікацію сільського

господарства та примусову колективізацію відповідно до «сталінської політики індустріалізації». Про те, що державна політика у 30-х роках значною мірою спрямовувалася на «соціалістичну перебудову» села, свідчить постійна присутність у кожному номері або промов Й. В. Сталіна на нарадах передових комбайнерів і комбайнерок, або матеріалів пленумів ЦК ВКП(б) щодо зразкового збирання врожаю, виконання рішень і постанов Рад народних Комісарів Союзу РСР і Центрального Комітету ВКП(б) і таке інше. Відповідно, періодичні видання того періоду переповнені цитуванням промов та статей Й. В. Сталіна, а також постанов і розпоряджень вищих органів влади. У 1934 р. Й. В. Сталіним було заявлено про завершальний етап колективізації. Ставилось головне завдання – розгорнути наступ на селянина-одноосібника шляхом збільшення кількості та підвищення розміру податків, обмеження землекористування. Як значне позитивне досягнення на сторінках журналу повідомлялося, що в колгоспи на 1935 р. було об'єднано до 90% усього селянства [10], але не сказано якою ціною. У такий спосіб до 1937 р. було повністю знищено селянські одноосібні господарства. Наприкінці 30-х років соціально-економічне становище селянина було гіршим, ніж до 1917 р. Праця його тривала фактично цілий світловий день. Колгоспники фактично не жили, а виживали [11]. Нічого цього ми не прочитаємо в журналі, натомість зустрічаємо лише фото, що відбивали прикрашену дійсність.

В основному серед авторського колективу часопису зустрічаємо передових практиків: агрономів, механізаторів, інженерів, стахановців МТС, а також наукових працівників Українського науково-дослідного інституту механізації, Київського сільськогосподарського інституту та інших НДІ, дослідних та машиновипробувальних станцій.

Часто повідомлення стосувалися «перемог у боротьбі за високий урожай». Звичайно, з проведенням механізації колгоспного виробництва продуктивність збільшується, але всі наведені дані свідчать про екстенсивно-виснажливе використання як земельних так і людських ресурсів.

На завершення слід підкреслити, що поява у скрутний час 20–30-х років ХХ ст. саме українського часопису «Сільськогосподарська машина» була все ж позитивним фактом. Зазначеному журналу належало найпомітніше місце у багатогранній палітрі як сільськогосподарської періодики взагалі, так і технічної зокрема. Він вирізнявся серед інших належним науковим рівнем, був дієвим осередком наукового спілкування, засобом розповсюдження передових наукових досягнень галузі сільськогосподарського машинознавства та машинобудування, обміну прогресивним досвідом.

Список використаної літератури

1. *Періодичні* видання з агрономії в Україні. 1918–1940 : журнали, «Бюлетені», «Вісті», «Наукові записки», «Збірники наукових праць», «Труди» : наук.-доп. ретросп. бібліогр. покажч. / УААН. ЦНСГБ ; уклад. : В. А. Вергунов, О. П. Анікіна ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2002. – 160 с.

2. *Ярошевич Д. О.* Популярная сельскохозяйственная пресса и её значение / Д. О. Ярошевич // Труды 1-го Всероссийского сельскохозяйственного съезда в Киеве 1–10 сентября 1913 г. / КОСХ и с.-х. пром.-сти ; под ред. И. Г. Черныша, И. А. Прилежаева. – Вып. 2 : Журналы общих собраний съезда, заседаний секции общественной агрономии и доклады секции. – К. : Типогр. С. П. Слюсаревского, 1914. – С. 281–286.

3. *Тараманова К.* З історії української технічної преси: технічні журнали, що видавалися в Харкові в ХІХ – на початку ХХ ст. / К. Тараманова // Вісн. Книжкової палати. – 2001. – № 10. – С. 34–37.

4. *Платонова Е. Б.* Становление и развитие научно-технических журналов на Украине : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук / Е. Б. Платонова. – М., 1986. – 16 с.

4. *Хоменко Т.* Проблеми сільськогосподарської техніки у журналі «Машина в сільському господарстві» (1914–1919) рр. / Т. Хоменко // Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повідомл. Сьомої всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 17–18 трав. 2002 р. / за ред. М. Романюка. – Львів, 2002. – С. 274–278.
5. *Чайка Н.* Видавнича справа сільськогосподарських товариств Південно-Західного краю / Н. Чайка // Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. пр. – 2003. – Вип. 13. – С. 190–200.
6. *Вовк П.* Дослідження сільськогосподарських машин на Україні / П. Вовк // С.-г. машина. – Х., 1927. – № 1-6. – С. 35.
7. *Нарада* в справі сільськогосподарського машинознавства, машинобудівництва, машиновикористання та мотокультури в Ленінграді // С.-г. машина. – Х., 1927. – № 3. – С. 113–114.
8. *Реєстр* літератури з галузі сільськогосподарського машинознавства, виданої в УСРР : (за матеріалами Книжкової Палати) // Машина на селі. – 1930. – № 1. – С. 1.
9. *За механізацію* сільського господарства : масовий наук.-попул. техн. журн. / Наркомзем УСРР. – 1936. – № 1. – С. 5.
10. *Панченко П. П.* Аграрна історія України / П. П. Панченко, Ю. Ф. Мельник, В. А. Вергунов. – К. : Знання, 2000. – С. 244–245.